

Mladen BEVANDA

PREOBRAZBA ŠKOLSTVA - OSJETLJIVA I SLOŽENA ZADAĆA*

Sažetak

Ovo je autorovo predavanje na kolokviju "Vjerske zajednice i školski sustav u BiH", na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu 22. studenog 2003. On pretpostavlja da sudionici kolokvija i kasniji čitatelji znaju glavni sadržaj Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini od 30. lipnja 2003. U svom osvrtu kritizira način da je Zakon spreman od strane predstavnika različitih struktura međunarodne zajednice, bez prethodnog znanstvenog istraživanja što je u dosadašnjem sustavu školstva bilo dobro a što loše, što može biti zadržano a što je nužno izmijeniti. Također predbacuje priređivačima Zakona da su ustrašeni od jezičnog i programskog pluralizma koji je uveden nakon demokratskih izbora u skladu s kulturnom, religijskom i etničkom baštinom triju konstitutivnih naroda u BiH. Upozorava na pravo roditelja da za svoju djecu biraju škole koje oni smatraju najboljima te na pravo daka iz konstitutivnih naroda na školovanje na vlastitom jeziku. Žali što se gase postojeći pedagoški časopisi te što se sve više srozava status nastavnika na svim stupnjevima školovanja. Zaključuje da "BiH neće postati ni bolja, ni jača, održivija, ako se razlike budu potirale, osuđivale. Na prostorima BiH nije moguć život bez suradnje sa susjedima. Stoga, treba jačati svijest o potrebi međunarodne suradnje uz puno uvažavanje nacionalnog, vjerskog, kulturnog identiteta".

Uvod

Danas se pretjerano politiziraju pitanja kao što su: reforma školstva, nastavni sadržaji, jezik. Javnost se naprosto uznemirava. Pritom se ne ulazi u bit problema nego se na površan način, najčešće tendenciozno, prosuđuje o tako stručnim i osjetljivim pitanjima. Stvara se dojam da su glade obrazovanja ovdje samo problemi, svade, ekscesi, da vlada nerazu-

* Predavanje održano na kolokviju *Vjerske zajednice i školski sustav u BiH* na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji 22. studenoga 2003. Sažetke na hrvatskom i engleskom priredio dr. Mato Zovkić. - *Napomena urednika.*

mijevanje, nemogućnost dogovora, da nema uvjeta za dijalog, toleranciju. U svezi s tim kritika je najčešće jednostrana, simplificirana. Odluke nisu rezultat šire i dublje rasprave, niti se do njih dolazi znanstvenim istraživanjem nego se ovim složenim pitanjima i problemima prilazi brzo-pleto, rješenja se donose voluntaristički, nametanjem odozgo.

Želeći komentirati kako se prilazi mnogim važnim problemima jedan je znanstvenik rekao: "Svatko više zna od onoga koji zna."

Ovdje, naime, nalazi punu vrijednost maksima: *Ne sutor ultra crepidam - Ne sudi o onom u što se ne razumiješ*. Predstavnici međunarodne zajednice nisu se snašli na ovom području. Zapaljivim i neodmjerenim izjavama ustalasali su, uskomešali javno mnijenje, raspirili strasti, stvorili nezadovoljstvo. Oni su (stranci) nametnuli kvalifikacije kao što su: segregacija, diskriminacija, neodrživost dvije škole pod istim krovom, nužnost istovjetnih nastavnih programa, dakle i jedinstvenog nastavnog jezika, i slična stajališta koja su uznemirila roditelje, učenike, kulturne, vjerske, znanstvene institucije u BiH, a posebice u Federaciji.

Svaka je izjava pojedinih međunarodnih predstavnika počinjala i završavala sa: segregacija. Pojedincima se svugdje pričinja segregacija, apartheid, a oni su eto tu da to spriječe. Problemi školstva, umjetno stvoreni, postali su barometar na kojemu se očitava ukupno stanje u BiH. Olako se i neodgovorno koriste krupne riječi kako bi se onog drugoga, drukčijega, različitoga, što jače optužilo, diskreditiralo. Bezrazložno je stvoreno nezadovoljstvo, nepovjerenje, nervoza, nemir, pa i strah. Čovjeka obuzima stid kad sluša neutemeljene optužbe, kvalifikacije, kad se o tako važnim pitanjima govori neodmjerenom, s pozicija sile, moći, kad se ne uvažavaju razlike, ne poštuje drugo, drukčije.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini od 30. lipnja 2003.

Ovaj je zakon iznuden, nametnut. Poznato je, postoje zakoni koje su donijele županije - Ustavom FBiH odgovorni subjekti za prosvjetu, kulturu, medije. Je li ovo sada nadzakon koji uzurpira ustavom utvrđene ovlasti županija? Ovo, međutim, nije zakon ni po formi ni po sadržaju. Doima se više kao neuspjela politička deklaracija, proklamacija, koja se, eto, želi baviti i pitanjima školstva, ali površno i neutemeljeno.

Mnogo je toga usmjereno na dječja prava i slobode, što je jasno i precizno artikulirano međunarodnim dokumentima kao što su: Deklaracija o pravima djeteta, Konvencija o pravima djeteta. U ovom zakonu to je dosta

konfuzno, nabacano zbrda - zdola, kao da je radila "buldožer" komisija. Ako se htjelo pomoći, onda se mogla prirediti manja knjiga u koju bi se sabrale deklaracije, konvencije, prava i slobode djece, djece s posebnim potrebama kao i druga aktualna pitanja o temi odgoja i obrazovanja, zaštite djece. To bi bilo učinkovitije, korisnije, dakako i jeftinije nego ovaj zakon, odnosno politička objava. U zakonu je, inače, i previše fraza, spekulacija, dvosmislenosti, nepreciznosti, dominira politički diskurs. Temelji se na nizanju zahtjeva, parola, naredba. Normativno, međutim, nije oslonjeno na konkretnu stvarnost, niti na empirijska istraživanja. Bilo bi metodološki ispravno i utemeljeno da je zakon donesen na prijedlog stručnih ustanova, službi, a ne političkom voljom. Zakon i mnoga druga prateća akta priprema, dakle, politika umjesto stručne institucije.

Ako one nisu kadrovski osposobljene, treba im pomoći. Ogromna sredstva troše se na sporedne stvari umjesto da su stručno i materijalno ojačani prosvjetno-pedagoški zavodi, odnosno Zavod za školstvo. Ako se već želi pružiti stručna pomoć u reformi obrazovanja, onda su se mogla naći sredstva za financiranje bar jednog pedagoškog časopisa na čijim bi se stranicama razmatrala ova i druga pitanja, upoznavalo s iskustvima drugih i sl. Kakav bi tek odjek u javnosti imala odluka o upućivanju istaknutih stručnjaka npr. u Švicarsku, Belgiju, Španjolsku i sl. da prouče tamošnja iskustva glede funkcioniranja školskog sustava, ili pak da stručnjaci iz navedenih zemalja dodu ovdje i upoznaju našu stručnu javnost sa svojim iskustvima. Ovamo su, čini se upućene sveznalice, osobe kompetentne za rješenja (najbolja) u vojsci, policiji, medijima, obavještajnoj djelatnosti, sudstvu, bankarstvu, u obrazovanju. Dosada je, međutim, najbolje stanje u zdravstvu jer ovi "eksperti" tamo još ne provode reforme? Ali, sve su prilike, i tamo će pokazati svoju nesebičnost, svoju kreativnost, darovitost!? Oni bi rado reformirali i vjerske zajednice, zapravo sve. Baš kao i nekad u socijalizmu i oni sada žele stvoriti novog čovjeka, nove ljude...

U okviru ovog Okvirnog zakona obrađuje se osnovno i srednje obrazovanje, donekle i predškolsko. Mogli su i visoko pa da bude sve na jednom mjestu! Čini se da je ovaj Okvirni donesen - nametnut kako bi se zakonski etabliralo: zajednička jezgra nastavnih planova i programa (čl. 43), i nametnute agencije: Agencija za standarde i ocjenjivanje u obrazovanju i Agencija za nastavne programe i planove, postojeće stručne ustanove entiteta i kantona (čl. 46, 47, 48, 49). Uz rečena prava i slobode djeteta ova pitanja zauzimaju najviše prostora. Sada su, dakle, i ove agencije iznad zakona a sva bitna prava odlučivanja prenose se na entitetske ministre koji, opet, imenuju povjerenstva za izradu zajedničke jezgre. Riječju, ovim se zakonom oduzimaju prava županijama glede bitnih

ovlasti u odgoju i obrazovanju. To je, čini se, i bio cilj ovog zakona. Inače, u tekstu zakona ima podosta tajnovitosti, mistificiranja, mogućnosti moćnicima slobodno tumačiti njegove odredbe.

Stoga se s pravom upozorava u Zajedničkom stavu episkopa i biskupa o vjeronauku i "Kulturi religija", u Mostaru, 4. studenoga 2003.: "Smetaju nas i plaše doista čudne odredbe iz Zakona o školstvu prema kojima se škole pozivaju učiniti sve da učenici ne pohađaju nastavu vjeronauka." Po kojem bi zapravo kriteriju bio ispravan jedino ateistički odgoj, zašto je nacionalno heretično, komu smeta kulturna baština, duhovnost naroda, identitet, materinski jezik? Može li cilj odgoja biti isključivo ateistički, anacionalan, nadnacionalan i sl.? Zašto se učenicima nameću nastavni predmeti poput: odgoj za demokraciju, građanska prava i sl. ako oni žele slušati, učiti: informatiku, ekologiju, strane jezike, umjetnost, zdravstveni odgoj, tehnički i prometni odgoj i sl.? Gdje su vannastavne i vanškolske aktivnosti, izborni predmeti, praksa učenika i drugi sadržaji škola? Što je sa stručnim službama - pedagoška služba, s materijalno-tehničkom stranom škola? Zašto se nigdje ne spominje rad učenika, njihove dužnosti, zadaće? Samo prava djeteta, učenika kao apstraktna, demagoška kategorija. Demokracija, prava, slobode su vezivno tkivo, utkano u sve nastavne predmete, to je ukupan život i odnosi u školi. Demokraciju treba živjeti, svjedočiti a ne o njoj učiti kao nekad marksizam i socijalističko samoupravljanje. Škola ne može služiti instrumentalizaciji niti promicanju bilo čije ideologije. Ako 95% učenika, bez razlike kojoj Crkvi ili vjerskoj zajednici pripadaju, s radošću prihvaća vjeronauk kao izborni predmet, onda zakon u svezi s tim mora biti decidan. Nema nitko pravo omalovažavati takav izbor učenika i njihovih roditelja. Dakako, onima koji neće vjeronauk treba omogućiti alternativu, izbor. Zakon o obrazovanju ne može biti protiv interesa roditelja i učenika, niti sjeme razdora, nezadovoljstva. Hoće li i ovaj zakon doživjeti sudbinu, kako narod kaže: "Drži vodu dok majstori ne odu." Njime su izvlaštene županije pa i on mora imati tek privremenost. On je, dakle, još jedna ružna epizoda koja nije bila potrebna. Priča se da je Churchill za zapadno društvo rekao: "Najmanje loš model od svih mogućih režima." Danas se, međutim, za BiH po toj analogiji može reći: "Najviše loš model od svih mogućih."

Ovi narodi kao da još nisu dostojni civilizacijskih dostignuća, demokracije, slobode, pa moraju imati tutora. Gospodar i sluge, nadređeni i podređeni paradigma je koja ovdje izgleda uspjeva. Ovakvim se postupcima, odnosom, međutim, gasi zanos, polet, oduševljenje domaćih ljudi. Uče se na ovisnost, da drugi misli i odlučuje u ime njih. To blokira inicijativu, kreativnost ali i odgovornost.

Ljudi više gotovo i ne postavljaju pitanja kao što su pojedinačna i nacionalna, narodna prava i slobode jer to se odmah etiketira kao manifestacija nacionalizma, šovinizma, seperatizma... Zahtjev za nastavu na materinskom jeziku naziva se segregacijom, apartheidom i sličnim diskvalifikacijama. Bilo bi ipak vrijeme da se međunarodni predstavnici više ne žrtvuju toliko za naše dobro nego neka prepuste domaćim stručnjacima da ureduju, za početak, svoj školski sustav.

Nastava na materinskom jeziku temeljno je pravo svakog naroda

Znakovito je da nitko od ovih raspiravatelja nezadovoljstva, uskraćivanja prava hrvatskom narodu na nastavu na svome materinskom jeziku ne kaže: BiH je višenacionalna, višejezična zajednica. Tvore je tri naroda, tri jezika, više kultura, religija, tradicija. Svaki konstitutivni, suvereni narod, po važećem ustavu i zakonima, ima pravo na obrazovanje na svom jeziku. Ne kažu, također, da su pitanja: pravo na jezik, izbor škole regulirana brojnim međunarodnim deklaracijama, konvencijama, sporazumima. Ne pozivaju se na te dokumente. Ni u jednoj prilici nisu saopćili kako su ova pitanja riješena u drugim višenacionalnim zajednicama kao što su na primjer: Belgija, Švicarska, Kanada, kao i u drugim federalnim državama. Zašto se pri svemu tome ignoriraju roditelji, učenici, nastavnici kao i glas narodnih predstavnika, kulturnih i znanstvenih institucija, vjerskih zajednica. Dakle, nema dijaloga s onima kojih se te mjere neposredno tiču, nego se pokušava sve nametnuti. Bez skrupula se vrši udar na ustav, na zakone, gaze se elementarna prava ljudi. Ovdje se nasilno prisvajaju, uzurpiraju ovlasti koje su po ustavu u nadležnosti županija. Po ustavu su jezici konstitutivnih, suverenih naroda u BiH posve ravnopravni, nema nadjezika, nadnacije, nadnaroda. Ne može biti, hegemonija brojnijeg, niti monopola, nametanja, prevlasti. Ne može se uskraćivati pravo bilo kojem narodu na izobrazbu na svome jeziku. Problem je, dakle, umjetno stvoren, isforsiran. Komu to treba i zašto? Na usiljen način, bez ikakva razloga, stvoreno je stanje napetosti, nezadovoljstva, nepovjerenja.

Problemi su školstva odviše duboki, složeni da bi se svodili samo na poneki istrgnuti segment. Diskurs o reformi školstva slični na poznatu anegdotu o odvjetniku koji je zamolio starijeg kolegu da mu pomogne u pisanju teksta obrane sa što više dokaza. Kod posljednjeg argumenta kolega mu napisa sa strane savjet: Ovo je najslabiji dokaz. Stoga, ovdje ustani na noge, lupaj šakama po stolu i galami što više možeš. Za pojedine pred-

stavnike međunarodne zajednice vrijedi ona: "Tko o čemu, baba o uštipcima." Dosadili su, naime, pričajući o nekoj segregaciji, školama pod istim krovom i sl. O beznačajnim stvarima viču, prijete, lupaju šakama i sl. a prava pitanja za poboljšanje nastavnog rada zanemaruju, ne spominju, ne vide, ne interesiraju ih.

Podsjetio bih, ovi su narodi i građani imali jedinstvene nastavne planove i programe, jedinstvene udžbenike i priručnike, jedinstvene odgojne ciljeve. Škola je bila bez vjeronauka preko četrdeset i pet godina. Istodobno nastavni su sadržaji, kao i ukupan život u školi, bili prožeti jednom ideologijom. Postojali su i posebni nastavni predmeti kao što su: marksizam i samoupravljanje, društveni i moralni odgoj, općenarodna obrana i društvena samozaštita, kojima se vršila indoktrinacija, usadivala ideologija. Svakodnevno se klicalo bratstvu i jedinstvu. Svi su morali proći pionirsku i omladinsku organizaciju. Nastava je bila prožeta ateizacijom, a što se dogodilo? Restauracija prošlosti nije rješenje. Htjeli ili ne, dogodile su se ogromne promjene u BiH ali i u svijesti njezinih ljudi. To treba imati u vidu kad se bučno govori o jedinstvenim planovima i programima, jedinstvenom jeziku i uopće o unifikaciji nastave. U svezi s tim ne prolazi licemjerje, lukavstvo, prikriiveni ciljevi. Ako se banka mogla uništiti tenkovima, duh, misao, duša naroda, njegov identitet ne mogu se slomiti nasiljem, ucjenama, prisilom.

U svijetu se danas procesi, glede nastavnog programa, kreću u posve drugom smjeru. U razvijenim zemljama, naime, prevladava decentralizacija kako u upravljanju školom tako i u izboru nastavnih sadržaja. Lokalana zajednica, školska oblast i škola odlučujuće djeluju na oblikovanje nastavnog programa i uopće na organizaciju života u školi. Administrativna kontrola i neposredno uplitanje, miješanje države u ovo područje smanjuje se ili se posve napušta. Umjesto unificiranja programa, što se ovdje nastoji pošto poto nametnuti, stvara se prostor različitim programima, kreativnim inicijativama. Prevladava demokratizam, pluralnost, multikulturalizam i tržišna orijentacija obrazovnih usluga. Zašto se nastavni program ne bi mogao naručiti od najboljih eksperata ili preuzeti onaj program koji se u praksi potvrdio, koji već daje dobre rezultate? Istinski pluralizam mora se stimulirati, poticati i u ovoj sferi. Zašto zabranjivati dvije škole pod istim krovom. Zar je to anahrono, opasno. Doći će vrijeme pa će pod jednim krovom biti ne dvije nego i pet škola: europska, američka, perzijska, hrvatska, srpska, bošnjačka, na primjer, pa neka roditelji i učenici biraju. Izabrat će zasigurno, bez prisile, onu školu koja bude jamčila najbolji kvalitet, koja ponudi najbolji program. Katolički školski centri su najbolji primjer za to. Hrvatske škole u BiH nisu škole

Republike Hrvatske. To su škole konstitutivnog, suverenog naroda koji ovdje obitava od pamtivijeka. Također, hrvatski jezik nije niotkud uvezen, to nije strani jezik nego je oduvijek materinski jezik Hrvata, starosjedilačkog naroda u BiH. Hrvatski jezik jest identitet hrvatskoga naroda u BiH. Hrvati su ovdje i prije rata svoj jezik nazivali hrvatski jezik i u svim svjedodžbama stoji i hrvatski jezik. Hrvati već stoljećima imaju svoju hrvatsku gramatiku, hrvatski pravopis, hrvatski rječnik i zašto im onda uskraćivati pravo na nastavu na svom jeziku...

Nezadovoljstvo ne izvire iz naših razlika: jezičnih, vjerskih, etničkih, kulturnih, civilizacijskih, nego prije svega iz nepoštivanja, ignoriranja tih posve prirodnih razlika. Spas nije u uniformnosti, jednoobraznosti, ujednačavanju nastavnog programa, jezika i sl. Rješenje je u priznavanju drukčijeg, različitog i to ne verbalno nego stvarno. Nužno je roditeljima i učenicima pružiti mogućnost izbora; trebaju postojati alternative, jer to je demokracija, pluralizam, sloboda, put u Europu.

Nastavni sadržaji između tradicije i suvremenosti

Javnost uopće, a prije svega nastavnici, znanstvenici očekivali su da će govor o reformi obrazovanja otvoriti mnoga pitanja pa i ona koja su u pravom smislu riječi stručna, pitanja s kojima se danas tako intenzivno susreću škola, roditelji, učenici, društvo. Vjerovalo se da će se predočiti stručna ocjena prijednog puta, odnosno da će se pružiti objektivna, mjerodavna analiza i prosudba školstva u minulom razdoblju. Javnost se ponadala da će saznati što su bile dobre a što loše strane školstva dosad, što se mijenja i zašto, i na koji će se način (iz)vršiti preobrazba sustava odgoja i obrazovanja. Sve se, međutim, svodi na nedopustivo politiziranje i simplificiranje tako složenih, osjetljivih pitanja.

Zar nije bilo prijeko potrebno otvoriti javnu raspravu o nastavnim sadržajima, nastavnim predmetima, nastavnim metodama, oblicima rada, opterećenosti učenika i sl. Što se zapravo danas uči u osnovnim i srednjim školama, odnosno kakav je odnos između humanističkog obrazovanja: materinski i strani jezici, povijest, zemljopis, priroda i društvo, elementi ekonomskog obrazovanja s jedne strane i područja prirodnih znanosti i matematike s druge strane. Zatim kakva je zastupljenost tehničkog obrazovanja i proizvodnog rada kao i područja umjetnosti i tjelesne kulture. Naravno mora se sagledati i mjesto filozofije, logike, zakonitosti društvenog razvitka. Posebno je pitanje religijski odgoj, vjeronaučna nastava kao i klasični jezici.

Na sva usta se govori o preopterećenosti učenika a istodobno se u nastavni plan uguravaju (naredbama) posve nevažni, novi, predmeti i time još više opterećuju učenici. Zar se svako područje mora artikulirati kao zaseban nastavni predmet? Postoje brojne mogućnosti da se određeni sadržaji, za koje je pojedina zajednica (lokalna ili šira) zainteresirana, ponude učenicima a da to ne bude zaseban nastavni predmet. Što je s izbornim i fakultativnim predmetima, gdje je dopunska, dodatna nastava, gdje su vannastavne aktivnosti učenika? Što, dakle, danas znači opće obrazovanje i unutar njega umjetnost i kultura, matematika, tehnika, prirodne znanosti i drugo. Izuzmu li se neke opće parole, otrcane fraze, nije bilo riječi o tome: kakvo je obrazovanje primjereno današnjem čovjeku? Što je zapravo okosnica, stožer obrazovanja danas? Nastava se opet snažno i sustavno prožima ideologijom, politikom. Što su ranije bili nastava marksizma i društvenog samoupravljanja, danas su, čini se, nastavni predmeti poput demokracije, građanskih prava... Nekada je uzor bila ideja humaniteta a potom egzaktno obrazovanje, realna znanja. Težište obrazovanja premjestilo se s humanističkih na prirodnoznanstvene discipline i matematiku a što je danas okosnica obrazovanja. Na ovim je prostorima bilo velikih nepravilnosti, nevolja s pojedinim reformskim rješenjima. Valja podsjetiti prije svega na zabranu vjeronauka u svim školama, zatim ukidanje učiteljskih škola početkom sedamdesetih, zatvaranje gimnazija osamdesetih, kao i zahtjev za ostvarivanje jedinstva i zajedništva u sustavu odgoja i obrazovanja, utvrđivanje zajedničkih programskih jezgra... Ova su rješenja doživjela neuspjeh, ali su proizvela i goleme negativne posljedice. Čini se da se i danas poduzimaju nepromišljeni, nestručni koraci što će se sutra svima obijati o glavu, svi će biti žrtva tih nesuvislih rješenja, ideja. Ishitrenost, brzopletost, kao i težnja k liderstvu u reformi, te improvizacija i voluntaristički pristup mogu donijeti samo nove nevolje, stvoriti još veće međusobno nepovjerenje. Danas je u prosvjetnoj politici poplava tehnicizma, pragmatizma, više se i ne zna tko sve vršlja po školama, tko se sve bavi školstvom i s kakvim namjerama.

Puno se govori, verbalno, o europeizaciji školstva, o potrebi modernizacije, osuvremenjivanja i sl. a pri tome se ne govori što je sadržaj toga napretka, poboljšanja. Kulturne i religiozne vlastitosti, osobitosti pojedinog naroda ne treba brisati. Ne treba se odricati svoje tradicije. Ne mogu se zanemarivati kršćanske vrijednosti u obrazovanju. Mi smo u Europi. Želimo biti i još više dio Europe ali ne da brišemo sebe nego da sa svojom vlastitošću budemo još prepoznatljiviji, još više i jače u Europi a ne da (iz)gubimo sebe, svoj identitet. U školstvu nisu poželjne radikalne reforme, razaranje najednom svega onoga što postoji. U svezi s tim profesor

Ivan Golub kaže: "Svaki napredak znanosti koji je davno nadiden, a u svoje je vrijeme bio novatorski, jest jedna stepenica na ljestvama napretka, utkana u ono što se doseglo." Pravo je mjerilo: ne staro ili novo, nego je li nešto dobro ili loše. Neki, naime, odbacuju sve prošlo i radikalno se opredjeljuju naspram tradiciji, negirajući je, odbacujući. Niti je, međutim, sve staro najbolje (ili najlošije), niti je sve novo, opet, najpovoljnije, optimalno, samo zato što je novo. Tradicija i inovacija ne moraju biti u opreci. Tradicija, osebnost, identitet naroda, njegova specifičnost, nije smetnja oblikovanju bolje sadašnjosti. Štoviše, mnogi teoretičari smatraju da upravo tradicija može u tome biti i saveznik i oslonac. Tradicija omogućuje kontinuitet jer nijedna generacija ne počinje ispočetka nego nastavlja na ono što su ostvarila prethodna pokoljenja. Svatko želi biti potvrđen u svojoj izvornosti, samobitnosti, u svojim vrijednostima. Naravno, nužan je kritički odnos i prema tradiciji kao i prema inovacijama. Mnoge napredne parole zvuče lijepo, ali ostaju šupljim frazama ako radikalno prekidaju sa svim tradicijama i dostignućima milenijskog razvoja čovječanstva. Pomodni pokušaji neizbježno prate brojne improvizacije, neprovjereni metodološki postupci su najčešće posve ograničeni. U sve nastavne sadržaje moraju biti utkana načela poštivanja ljudskih prava, sloboda, jednakost, mir, demokracija, pluralnost, solidarnost, kosmopolitizam, dijalog. Programska unifikacija, jedinstveni ili zajednički udžbenici neće učvrstiti zajedništvo, suživot, solidarnost naroda. Naprotiv, stvorit će još više nesporazuma. Svi problemi u BiH zasigurno ne izvire iz različitih programa, udžbenika, jezika a ne bi se ni prevladali unifikacijom, centralizacijom, jedinstvom sustava odgoja i obrazovanja. Štoviše, nesporazumi bi se time multiplicirali. Ako stranci, međunarodna zajednica, žele pomoći ovim narodima, u ovoj sferi, onda bi bilo najbolje da se prestanu brinuti o našem školstvu, nastavnim programima, da to prepuste domaćim stručnjacima, da stanje organizacijski ostane kakvo je bilo i nakon Dayton, a ako već hoće, onda neka i ovdje pomognu u gradnji modela koji je uspostavljen npr. u Belgiji gdje postoje tri lingvističke zajednice a u vladi su tri ministra obrazovanja koji predstavljaju interese etničkih zajednica.

Znakovito je da se ništa ne govori o nepismenosti u BiH i potrebi opismenjavanja. Kakva je opremljenost škola, kakvim nastavnim sredstvima raspolažu, imaju li dvorane, igrališta, biblioteke, školske listove, radio i tv. postaje, kompjutere, školske kuhinje; što je s dačkim domovima, kako namaknuti stipendije za pojedine učenike, kako ostvariti obvezno i besplatno školovanje i sl., ova i druga pitanja kao da i ne interesiraju tzv. reformatore. Oni preobrazbu škole svode najčešće na politikanstvo, na unifikaciju, zabranu nastave na materinskom jeziku...

Svi oni koji donose relevantne odluke o školstvu, moraju se pridržavati ustava i zakona. Javnost nužno treba upoznati s praksom u drugim zemljama koje su višejezične, višenacionalne, višekonfesionalne. Svi su pozvani primjenjivati standarde koji su utvrđeni u deklaracijama, konvencijama i drugim međunarodnim dokumentima glede prava na materinski jezik.

Međunarodna organizacija za unaprjeđenje slobode odgoja i obrazovanja sa sjedištem u Ženevi, koja je osnovana 1985. god. a bavi se promicanjem i zaštitom slobode odgoja i obrazovanja, u skladu s Međunarodnom poveljom prava, slobodu odgoja i obrazovanja određuje kao:

- a) pravo roditelja na izbor škole za svoju djecu;
- b) obvezu države da poštuje pravo roditelja na izbor škole;
- c) obvezu države da osigura sredstva za promjenu tog prava pod jednakim uvjetima za sve.

Krajnje je vrijeme da se roditeljima i učenicima prepusti izbor škole i programa, jer izbor je temeljna odrednica pluralizma. Županijska ministarstva moraju ostvarivati svoje ovlasti. Školstvo nije samo ono o čemu se danas govori, nego je mnogo širi problem. Dakle, vrijeme je da se ozbiljnije počne govoriti i o opremljenosti škola a posebice o bibliotekama, stanju nastavnih sredstava, dvoranama za tjelesni odgoj, igralištima, vannastavnim aktivnostima, školskim kuhinjama, prijevozu učenika, o njihovoj zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju, o učenju stranih jezika, informatici, o izletima, ljetovanju i zimovanju i drugim sličnim pitanjima.

Gase se pedagoški časopisi i s polustoljetnom tradicijom, a nema reakcija, ne otvaraju se nove predškolske ustanove, nema pedagoških instituta ni istraživanja, zavodi za školstvo tek preživljavaju, opremljenost škola je sve oskudnija kao što je i materijalni položaj; status nastavnika na svim stupnjevima školovanja sve lošiji. U kojoj se mjeri ostvaruju načela o obveznom i besplatnom školovanju? Ne govori se o stručnim službama u školama; obuhvatu djece predškolskim odgojem i sl. Reforma se ne može svoditi na pitanja koja stvaraju nezadovoljstvo, uznemiravaju javnost. Rad na reformi mora biti javan, mora se znati tko sve u tome sudjeluje, tko je birao sudionike u agencije, povjerenstva i po kojem kriteriju, što je urađeno...

Zaključni osvrt

Mlade ljude treba educirati za život u razlikama. Nužno je afirmirati pravo slobodnog izbora jer zašto bi se apsolutiziralo samo jedno rješenje. Zašto bi se davala prednost onima koji su (lažno) anacionalni ili pak

onima koji su ateisti? Zašto bi ponovno jedni bili, po tom kriteriju, podobni, drugi nepodobni, jedni protiv reforme, dakle protiv BiH? Zašto se ne kaže glasno i jasno da svaki konstitutivni narod ima pravo na nastavu na materinskom jeziku? Treba stvoriti uvjete da se to elementarno pravo i ostvaruje bez uvjetovanja. U protivnom krši se ustav, zakoni, međunarodne konvencije, deklaracije, paktovi, sporazumi... Tko može uskratiti pravo roditeljima i djeci na izbor škole i jezika? Najmanje oni koji su ovdje došli poštivati i promicati međunarodne standarde, štitići ustav i zakone!

Svaki narod u BiH ima svoj individualitet, svoju osobitost i ne treba ga zbog toga prekoravati, optuživati, sprječavati mu očitovanje kulturnog, jezičnog, društvenog, kolektivnog, vjerskog, osobnog identiteta.

Nitko ne smije doživljavati nepravilike, šikaniranje, ako govori svojim jezikom, ako želi nastavu na svom jeziku.

Škole su na hrvatskom jeziku, kao što su uostalom uvijek i bile, otvorene za sve.

Bez nastave na hrvatskom jeziku neće biti ni povratka Hrvata na svoja ognjišta, na svoju djedovinu.

Ne može se jedan narod prisiljavati na modele, postupke drukčije nego što on želi. Nametanje norma, propisa, protiv njegova interesa, protiv utvrđenih ustavnih načela i zakona znak je neslobode, kolonijalnog odnosa, obespravljenosti.

Hrvati u BiH žele takve nastavne programe kojima će se što bolje odgajati i obrazovati za nastavak školovanja diljem svijeta a ne samo u BiH. Također, hoće takve programe kojima će na objektivan način i što potpunije upoznati svoje susjede ali i druge narode u Europi i u svijetu.

Umjesto arogancije, netolerantnosti prema onom drugom i drukčijem mišljenju nužno je poštivati razlike, i to ne samo verbalno, nego konkretno u svakodnevnom životu, u praksi. Sučeljavanje i konfrontacija mišljenja mogu samo pomoći u preobrazbi školstva, u pronalaženju najboljih puteva, rješenja. Kritičko mišljenje treba poticati a ne oštro, grubo napadati one koji misle drukčije, koji vole svoju domovinu a probleme vide na način različit od onih koji su uobrazili da su savjest BiH, da su u posjedu svih istina. Danas je zapravo podosta samozvanih arbitara, oholih tužitelja i bezočnih presuditelja.

Naravno, potrebne su promjene nabolje, i oko toga nema dvojbe. Preobražaj sustava odgoja i obrazovanja, međutim, treba ostvarivati postupno. Nužno je podizati obrazovnu razinu populacije. Znanstveno-tehničke promjene utječu na nastavne sadržaje. Nastavni predmeti mogu biti obvezni, izborni, fakultativni. Kad se slušaju rasprave, bolje reći monolozi, o reformi, čini se, da se uopće i ne zna što se zapravo u škola-

ma svakodnevno zbiva, s kakvim se problemima susreću. Zanemaruju se konkretni uvjeti u kojima se ostvaruje odgoj i obrazovanje.

Ova reforma nema ni teorijsko-metodološku osnovu. Nedostaju odgovori na pitanja: Kako, Zašto se poduzima, provodi cjelovito i po segmentima. Na koji način, kojim materijalnim, kadrovskim, finansijskim sredstvima; kakve će posljedice imati (nastati)? Nema ni analiza, objašnjenja, kreativnih sinteza već mnogo toga slični na militarizam, zamišlja se na vojnički, policijski način. Zanemaruje se činjenica da je težak i složen zadatak oblikovanje, izgrađivanje koncepcije sustava odgoja i obrazovanja. Nedostaje kritička ocjena, analiza postojećeg stanja. Što su slabosti a što su pak dobre strane postojećeg sustava? Ono što se dokazalo dobro i uspješno, treba prepoznati, izdvojiti jer može i nadalje biti dobra orijentacija. Danas se u ime novog, čini se, nameće staro i to one odlike (negativne) koje treba konačno prevladati, odstraniti iz odgojno-obrazovnog sustava. Ponovno je, naime, odviše direktiva, naloga, naredba, propisa.

Norme, naredbe, opet, pretvaraju u nedodirljive dogme, a pojedina rješenja (nametnuta) proglašavaju se apsolutnim, zahtijeva se njihovo bezuvjetno prihvaćanje, provedba.

Dogmatizam je, međutim, štetan jer je svaka krutost i nekreativnost, zanemarivanje konkretnog, različitog, nespojiva s razvitkom obrazovanja, stvaralaštva. Područje obrazovanja je u opreci sa svakim vidom dogmatizma. Ukalupljenost, šablonizam, vodi u neuspjeh, takvi postupci postaju kočnica napredovanju odgoja i obrazovanja, stvaraju loše odnose u višenacionalnoj zajednici. Stoga je nužno poticati slobodu izbora. Raspon slobode ograničava se ako se roditeljima, učenicima, nastavnicima, ljudima uopće, ne dopušta da odlučuju već im se rješenja nameću, naturaju, prisiljavaju se na ovo ili na ono. Ostatke dogmatske škole i prosvjetne politike treba konačno razgraditi, napustiti, a ne ponovno uspostavljati, stvarati, vršiti prisilnu unifikaciju...

Školski sustav traži neprekidno usavršavanje, otvaranjem prostora i stvaranjem uvjeta za stvaralačke inicijative, kritičko sučeljavanje mišljenja, dijalogiziranje.

Na razlike se u našoj sredini ne može gledati samo u negativnom kontekstu, kao na izvor svih problema, zala i sukoba.

BiH neće postati ni bolja, ni jača, održivija ako se razlike budu potirale, osuđivale. Na prostorima BiH nije moguć život bez suradnje sa susjedima. Stoga, treba jačati svijest o potrebi međusobne suradnje uz puno uvažavanje nacionalnog, vjerskog, kulturnog identiteta.

Reforma odgoja i obrazovanja previše je ozbiljna, složena zadaća da bi se mogla uspješno provesti na radikalni način, najednom i argumentom

snage trenutne političke i vojne moći. Takva bi "reforma" dovela u pitanje i ovo što sad imamo.

Na kraju odajem osobito priznanje *Katoličkom tjedniku* jer, gotovo jedini u BiH, na sustavan način, veoma stručno, objektivno, inspirativno, razmatra pitanja odgoja i obrazovanja i na taj način pruža značajan doprinos reformi školstva, svoje čitatelje mjerodavno upoznaje sa stanjem i tendencijama u ovom području. Uvjeren sam da će *Tjednik* nastaviti ovim stvaralačkim putem.

THE REFORM OF THE SCHOOL SYSTEM A SENSITIVE AND COMPLEX TASK

Summary

This was a contribution of the author, a professor at Sarajevo School of Philosophy, at the Conference "Religious Communities and School System" at Vrhbosnian School of Theology in Sarajevo, November 22nd, 2003. Supposing that participants of the Conference and later readers already know the gist of the "General Law on elementary and secondary education in Bosnia-Herzegovina" of June 30th, 2003 he regrets its superficial preparation, conducted by various representatives of international institutions in our country, without a preparatory research on existing school system: what was good and bad in it, what can be retained and what must be innovated. He objects the fear of the law-makers in front of linguistic and programmatic pluralism which was inaugurated after first democratic elections, in accordance with cultural, religious and ethnic heritage of three constitutive peoples in BH. He draws attention to the right of parents to choose the schools for their children which they consider most fitting and also to the right of students from constitutive ethnic communities to education in their native language. He regrets the sad fact that existing pedagogical periodicals are dying out and that status of teaching personnel - at all levels of education - is deteriorating. He concludes: "Bosnia-Herzegovina will not become a better, stronger or more sustainable country if existing differences of its population are about to be suppressed and condemned. A life without cooperation with neighbors is impossible on the territory of BH. Therefore, the awareness of the need for cooperation should be strengthened, but with full respect of ethnic, religious and cultural identities".